

Bilaga 2

Föreslagen utökning av Filehajdar Natura 2000-område – naturtyper, arter och relevans

Enetjärn Natur på uppdrag av Cementa AB 2015-03-03

Bakgrund

Länsstyrelsen Gotland offentliggjorde 2015-01-21 ett förslag på nya och utökade Natura 2000-områden på Gotland. Cementa äger mark i tre olika områden på Gotland; Filehajdar, Kyllajhajdar och Fleringe. Samtliga områden berörs av förslaget. På grund av den korta tid som står till vårt förfogande har vi särskilt inriktat vår granskning på Filehajdar.

Enetjärn Natur AB har fått i uppdrag att beskriva områdets kvaliteter avseende naturtyper och arter samt göra en bedömning av förslagets relevans.

Nedan presenteras området Filehajdar utifrån ekologiska aspekter som naturtyper och artförekomster. Beskrivningen bygger på den information som Cementa fått från länsstyrelsen, uppgifter från Artportalen och i viss mån allmän kunskap om områdena. Vi har dock inte kunnat göra några detaljerade studier av dessa aspekter i fält då remisstiden varit kort och förslaget kommit Cementa tillhanda vintertid.

Riksintresse för naturvård

Området Filehajdar, Hejnum hällar och Kallgate utgör ett riksintresse för naturvård. År 2000 beskriver länsstyrelsen riksintresseområdet så här:

File Hajdar, Hejnum hällar och Kallgatburg utgör en unik företeelse i gotländsk natur. I området finns det största sammanhängande våtmarksområdet på Gotland. Våtmarkerna är av en speciell blekevättyp som inte förekommer på övriga ön. I området finns Gotlands största sammanhängande hållmarksområde. Tingstadeåsen intar en nyckelställning vid studier av inlandsisens avsmältningförlopp. Sedimentlagerföljden i Tingstadeåsen har stort vetenskapligt intresse. Området har högt floristiskt värde och orörda våtmarker. Grodvät är ett botaniskt värdefullt våtmarksområde vid Tingstadeåsen med även andra värden som rika soligena kärr, stränder och fuktiga örtrika tallskogar. Kallgate består av våtmarksområde med skogsmiljö, vätar, fuktighet och källkärr och har mycket höga botaniska värden. I området finns ytterligare ett antal våtmarksområden som erhållit klass 1 i våtmarksinventeringen, nämligen Stora Pusmyr, Smabrunnar och Hojmyr. Området torde hysa den största förekomsten av ringlav på

Gotland. Under nyckelbiotopinventeringen påträffades flera rödlistade arter i områdets kalkbarrskogar, bl a svartgrön spindling, brandtaggsvamp och lilaköttig taggsvamp. I lövmarker har påträffats bl a cinnoberfläck, liten ädellav, ädellav och rikfruktig blemlav.

Som framgår finns de riksintressanta kvaliteterna inte jämnt spritt i området utan en del av kvaliteterna finns på en plats medan andra kvaliteter finns på en annan plats. Delar av området ingår sedan tidigare i Natura 2000-nätverket (Filehajdar SE0340111, Tistelhagen SE0340066, Hejnum Kallgate SE0340147, Bojsvätar SE0340118, Grodvät SE0340141 och Forsviden SE0340151).

Länsstyrelsens förslag

Länsstyrelsens förslag innebär en utökning av det befintliga Natura 2000-området Filehajdar. Befintligt område omfattar 64,6 ha varav 55 ha på Cementas fastighet. Den föreslagna utökningen omfattar 566 ha varav 303 ha på Cementas fastighet.

Länsstyrelsen motiverar förslaget så här:

Ett nationellt toppobjekt ur naturvårdssynpunkt. Här finns alla fyra bristnaturtyper som är aktuella för Gotland representerade tillsammans med utbredda alvarmarker. De trädklädda betesmarkerna utgörs av glesa kalktallskogar på häll och alvar, med höga naturvärden både i träd- och markskiktet. Här finns ett stort antal sällsynta kärlväxter, lavar och marksvampar. En hög grad av orördhet präglar stora delar av skogarna och marken bär spår av långvarigt bete. Filehajdar är kärnområde för nipsippa. Tillsammans med Hejnum Kallgate hyser området en population av väddnätfjäril som sannolikt utgör en mycket viktig metapopulation för hela Gotland. Mycket ny kunskap om framför allt insekter och kärlväxter har framkommit i området de senaste åren genom olika inventeringar. I området har inte mindre än 39 rödlistade fjärilsarter påträffats.

Vid möte med länsstyrelsen 2015-02-11 angav länsstyrelsen att det som har legat till grund för områdets avgränsning i norra delen är förekomst av karsthällmarker och basiska berghällar och i södra delen förekomst av många sällsynta arter.

Naturtyper

Det föreslagna Natura 2000-området utgörs av glesa kalktallskogar på häll och alvar. Hällar finns främst i norra och västra delen medan östra delen utgörs av grusalvar. Vätar finns spritt i området. Delar av området utgörs av tätare skog medan andra är öppnare marker. Övergångarna är diffusa.

I bilaga 3 och 5 redovisas förekomsten av de fyra naturtyper som det svenska Natura 2000-nätverket enligt en nationell utvärdering har brister i. Informationen kommer dels från Ängs- och Betesmarksinventeringen och Rikkärrsinventeringen och dels från ett besök länsstyrelsen gjorde under senhösten 2014 då syftet var att specifikt kartlägga naturtyperna i området. Naturtyperna förekommer i mosaik med andra naturtyper.

Ytorna i kartan visar de områden där naturtyperna finns men det är endast en viss procent av varje yta som utgörs av den aktuella naturtypen.

Trädklädda betesmarker (9070) förekommer enligt Ängs- och betesmarksinventeringen i större delen av det föreslagna Natura 2000-området. Basiska berghällar (6110) förekommer i områdets norra del. I norra delen finns också ett Rikkärr (7230). Karsthällmarker (8240) förekommer främst i områdets norra del men även i ett område strax öster om befintligt Natura 2000-område. Länsstyrelsens bedömning är att det finns sammanlagt 8,5 ha karsthällmarker och 2 ha basiska berghällar i den föreslagna utökningen.

Andra naturtyper som finns i mindre mängd är Alvar (6280), Fuktängar (6410) och Enbuskmarker (5130). Längst i norr och längst i söder är trädskiktet så tätt så att det är att klassificera som skog.

Naturtypen trädklädd betesmark är utbredd på Gotland. Länsstyrelsen beskriver i skrivelse daterad 2015-02-02 att de inte aktivt sökt efter trädklädd betesmark då naturtypen finns med stora arealer över ön. De naturtyper länsstyrelsen haft störst fokus på är karsthällmarker och basiska berghällar. Detta då de är mindre vanligt förekommande. En särskilt skyddsvärd typ av trädklädd betesmark är betespräglad kalktallskog och den finns ofta i anslutning till karsthällmark och basisk hällmark.

Om bete förekommit på Filehajdar så är det mycket länge sedan. En studie av historiska källor skulle behövas för att fastställa när det aktuella området senast betades. Att flera av de kvaliteter som kännetecknar naturtypen trädklädd betesmark, t ex gles krontäckning, solbelysta träd, solbelyst fåltskikt finns här beror idag snarast på att jordtäckning saknas och skogen därför inte får näring nog att sluta sig till en tät skog.

Artförekomster

Filehajdar är ett artrikt men ofullständigt inventerat område. Gotlands Botaniska Förening har inventerat området i samband med projekt Gotlands Flora så kärleväxtförekomsterna är relativt väl kartlagda. En särskild inventering av nipsippa genomfördes 2004. Under 2014 har länsstyrelsen låtit utföra inventering av fjärilar och marksvampar i delar av området. Insatserna är dock begränsade till vissa platser och arter och ger därför inte en heltäckande bild av dessa artgruppers förekomst i området.

Av det material vi fått ta del av kan det utläsas att 17 rödlistade kärleväxter är påträffade i det föreslagna Natura 2000-området. Merparten av arterna förekommer på andra ställen på Gotland och den enda art som har en betydande del av sin förekomst på Filehajdar är nipsippa ^{NT} *Pulsatilla patens*. Nipsippa omfattas av Art- och habitatdirektivet. Våren 2004 genomfördes, på Cementas initiativ, en omfattande inventering av nipsippa på hela Gotland. Då nipsippa är en iögonfallande och lätt igenkännlig art torde i stort sett alla förekomster vara kända. Våren 2014 räknades totalt 113 271 blommande exemplar av nipsippa på Gotland. De allra flesta nipsippor finns på

Filehajdar där 111 125 blommande exemplar noterades, 57 686 av dessa i det område som idag är Natura 2000-område. Vid bildandet av detta Natura 2000-område år 2004 var det just nipsippa som var motivet och en utredning visade då att med befintlig utbredning så skulle den viktigaste delen av populationen skyddas. Cementa har under åtta år bedrivit omfattande studier på nipsippa. Idag vet vi genom dessa studier bland annat att arten gynnas av störning och att den är relativt lätt att föröka.

Vad gäller lavar har endast två rödlistade arter noterats från området, nämligen ringlav ^{VU} *Evernia divaricata* och dvärgbägarlav ^{NT} *Cladonia parasitica*. Ringlaven förekommer i naturreservatet och nära anslutning till detta, samtliga kända förekomster ligger inom befintligt Natura 2000-område. Ringlav är en så sällsynt och eftersökt art att lämpliga växtplatser i närområdet torde vara väl inventerade. Avsaknaden av fynd i det utökade området tolkar vi därför som att arten inte förekommer där. Även dvärgbägarlaven är endast påträffad inom befintligt Natura-2000 område.

Av det material vi tagit del av framkommer vidare att 15 rödlistade svamparter är påträffade inom det av länsstyrelsen föreslagna Natura 2000-området. Samtliga fynd gjordes i samband med länsstyrelsens inventering av området. Då alla fynd är gjorda inom ett mindre område i det föreslagna Natura 2000-områdets östra del misstänker vi att det endast är detta begränsade område som inventerats. Motsvarande miljöer med gammal tall finns i ett betydligt större område än där svampfynden gjorts och kanske främst i den västra delen av det föreslagna Natura 2000-område, den del där Skogsstyrelsen identifierat en nyckelbiotop. Hösten 2014 var en exceptionellt bra svampsäsong på Gotland och de fynd som gjordes då är svåra att jämföra med tidigare kunskap om arternas utbredning och förekomst i andra områden.

Slutligen kan vi, av det material vi tagit del av, utläsa att 34 rödlistade fjärilsarter är påträffade i området. Av dessa är 15 arter endast påträffade inom befintligt Natura 2000-område. Av de 19 rödlistade fjärilsarter som påträffats i det utökade området är merparten noterade från områdets östra del. Sannolikt är det endast i denna del som fjärilsförekomster har undersökts. För en del arter kan det dock vara så att det är till grusalvaret och vätarna i denna del som arterna är knutna.

Av de arter som påträffats i den utökade delen märks bland annat grå strimmätare ^{EN} *Horisme aemulata*, blodtoppblomvecklare ^{EN} *Euphydryas aurinia* och väddnätfjäril ^{VU} *Euphydryas aurinia*.

Grå strimmätare har i Sverige endast påträffats på Gotland, de två mest livskraftiga förekomsterna finns på Gotska Sandön och på Hejnum hållar. Utöver dessa finns bara ett par noteringar om enstaka exemplar på Gotland och en av dessa är på Filehajdar. Man tror att grå strimmätare lever av fältsippa *Pulsatilla pratensis* men det råder osäkerhet kring detta.

Blodtoppblomvecklare lever på fuktiga ängar med blodtopp *Sanguisorba officinalis*. Artens svenska utbredning är begränsad till östra Gotland där arten finns på ett femton-tal lokaler, bland annat östra delen av Filehajdar.

Väddnätfjäril är knuten till kalkpåverkade fuktängar med ängsvädd *Succisa pratensis*. Arten har minskat i takt med förändrad markanvändning och försvunnit från flera av sina tidigare förekomstområden. Idag finns arten kvar huvudsakligen i kanten av kalkkärr på Öland och Gotland. Lokala förekomster finns även i Dalälvsregionen och Bergslagen. De största förekomsterna på Gotland finns på kalkbleke vid Kallgate och Bälsalvret. 2014 uppmärksammades förekomster även på Filehajdar där larvkolonier noterades i den östra delen av föreslaget Natura 2000-område. Merparten av de gotländska förekomsterna av väddnätfjäril ingår redan idag av Natura 2000 i och med Hejnum-Kallgate Natura 2000-område. I detta område har det för fjärilarna viktigaste områdena skyddats från bete i ett fjärilsreservat.

Länsstyrelsens förslag jämfört med Hejnum hållar

För att förstå hur naturvärdet på Filehajdar står sig i jämförelse med andra områden görs här en jämförelse med det närliggande hållmarksområdet Hejnum hållar. Hejnum hållar är ett ca 700 ha stort område som ligger väster om Hejnum Kallgate Natura 2000-område i direkt anslutning till detta.

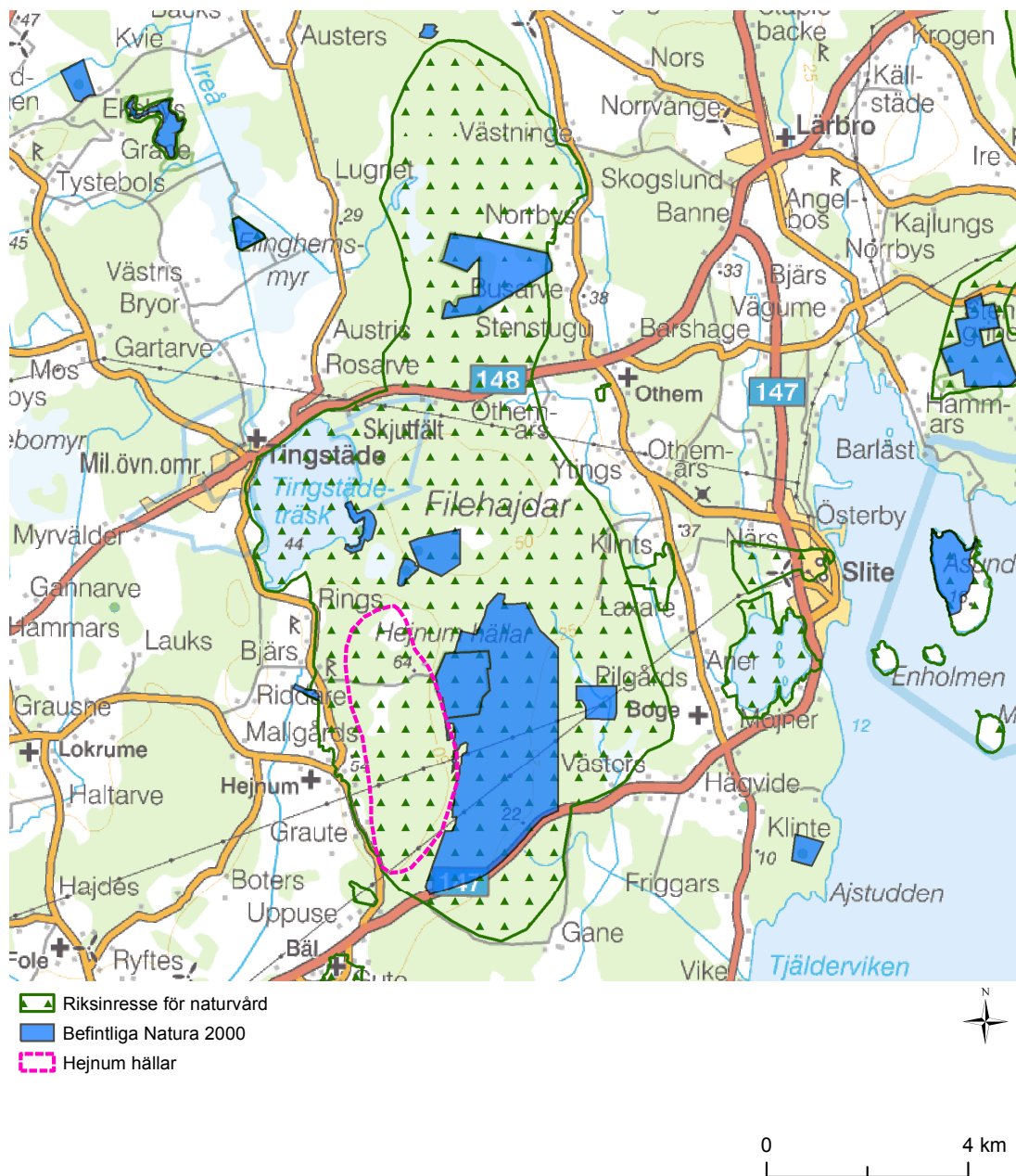
Hejnum hållar och Filehajdar är två områden med liknande karaktär. De är båda höjdområden som når för gotländska förhållanden högt över omgivningen (75 m ö h) och utgör vattendelare för östligt och västligt orienterade avrinning mot havet. Krönen utgörs av karstalvar med stora kala kalkstenshällar med vegetationen begränsad till sprickor. Skogen är gles och rik på växtarter som skyr skuggiga miljöer.

Hejnum hållar utgörs av en mosaik av de fyra aktuella naturtyperna. Utan att ha karterat området i detalj verkar en större del av Hejnum hållar utgöras av basiska berghällar och karsthällmark än vad Filehajdar gör. Vid möte med länsstyrelsen 2015-02-11 framkom det att länsstyrelsen värderar naturkvaliteterna på Hejnum hållar så högt så att de där driver en förhandling om reservatsbildning. Området är sedan decennier känt för dess stora antal av mycket sällsynta fjärilsarter. Enligt Artportalen och länsstyrelsens rapport *Sällsynta fjärilar på nordöstra Gotland* (2009) har ett 50-tal rödlistade fjärilsarter påträffats här, bland annat svartvit säckmal ^{EN} *Coleophora albella*, backglimgallmal ^{EN} *Caryocolum cauligenella* och silverfläckt kapuschongfly ^{CR} *Cucullia argentea*. Merparten av de rödlistade fjärilsarter som påträffats på Filehajdar har också påträffats på Hejnum hållar. Dock inte blodtoppblomvecklare och väddnätfjäril som är knutna till andra naturtyper.

Hejnum hållar är känt för sitt höga naturvärde och sin stora artrikedom. Trots det har Länsstyrelsen inte med detta område i sitt förslag. Det hade varit önskvärt med en kartläggning av naturtyper på Hejnum hållar då vi utifrån allmän kändedom om området

uppfattar att naturtyperna karsthällmarker och basiska berghällar finns i större omfattning och mer jämnt spritt i området än vad fallet är på Filehajar. Vår bedömning är, utifrån vad som är känt om områdets fjärilsfauna, att Hejnum hållar väl borde uppfylla kriterierna för vad länsstyrelsen kallar "nationellt toppobjekt".

Bedömning av förslaget relevans

Länsstyrelsen grundar förslaget om utökning av Filehajdar Natura 2000-område på tre urvalskriterier:

- ny kunskap om särskilt viktiga förekomster av arter eller naturtyper
- förekomst av bristnaturtyper
- nationella eller regionala toppobjekt

Under 2014 gjorde länsstyrelsen ett par punktinsatser för att inventera fjärilar och marksvampar. Den enda i Natura 2000-sammanhang särskilt viktiga art det framkommit ny kunskap om är väddnätfjäril. Vår bedömning är att det behövs fler inventeringar av denna art i ett större område för att förstå dess metapopulationer och livsmiljöer innan man kan föreslå ett lämpligt skydd med väl avvägd avgränsning.

Förekomsten av karsthällmarker, basiska berghällar och rikkärr är sparsam. I stora delar av området saknas dessa naturtyper helt. Förekomst av dessa naturtyper kan möjligen motivera ett Natura 2000-område i norra delen av det föreslagna området men inte hela. Naturtypen trädklädd betesmark finns det enligt Ängs- och betesmarksinventeringen desto mer av på Filehajdar. Trädklädd betesmark är en så vanligt förekommande naturtyp på Gotland att den knappast motiverar ett Natura 2000-område just här. Dessutom är det inte klarlagt om det är beteshävd som format den glesa kalktallskogen på Filehajdar eller om det är andra faktorer som ger naturtypen motsvarande kvaliteter.

Länsstyrelsens bedömning att området utgör ett "nationellt toppobjekt" anser vi vara dåligt underbyggd. För det första är begreppet inte definierat och för det andra behövs en jämförelse med andra områden innan en sådan bedömning kan göras. Riksintresseområdet i sin helhet är utan tvekan ett nationellt eller regionalt toppobjekt, men att alla enskilda delar skulle vara det är inte lika säkert. De i riksintresset stora sammanhängande och unika våtmarkerna ligger inom Hejnum-Kallgateburg som idag är Natura 2000-område. Ringlaven växer i befintligt Natura 2000-område på Filehajdar. Lövmarkerna saknas i det nu föreslagna Natura 2000-området. De värden som kan vara aktuella i det nu föreslagna området är stora sammanhängande hällmarker, botaniska värden och rödlistade arter knutna till kalkbarrskog.

Är då dessa värden högre på Filehajdar än på Hejnum hällar? Om de botaniska värdena avser nipsippa så är det otvivelaktigt så. Nipsippans största förekomst finns dock inom befintligt Natura 2000-område. I övrigt torde det höga botaniska värdet främst vara knutet till våtmarkerna i Kallgateburg. Vad gäller hällmarker och kalkbarrskog så finns de i stor utsträckning både i Hejnum hällar och i västra delen av Filehajdar.

Sammantaget synes förslaget därmed inte vara tillräckligt väl motiverat, åtminstone inte med nuvarande avgränsning.

Referenser

Kommunikation med länsstyrelsen

Möte med representanter från Länsstyrelsens naturskydds-enhet 2015-02-11

Karta bristnaturtyper Kyllajhajdar. Mail 2015-02-12.

Uppgifter om artförekomster på Filehajdar. Mail 2015-02-13.

Karta karsthällmarker och basiska berghällar Filehajdar. Mail 2015-02-19.

Karta naturtyper enligt Jordbruksverkets Ängs- och betesmarksinventering Filehajdar. Mail 2015-02-19.

Litteratur

Länsstyrelsen Gotlands län 2002: *Övervakning och inventering av ärenprinsnätfjäril på Gotland 2002*. Rapport 2002:2.

Länsstyrelsens Gotlands län 2004: *Inventering av nipsippans Anemone patens förekomst på Gotland 2004*. Rapport.

Länsstyrelsen Gotlands län 2005: *Inventering och övervakning av väddnätfjäril (Euphydryas aurinia) på Gotland 2004*. Rapport 2005:5.

Länsstyrelsens Gotlands län 2009: *Sällsynta fjärilar på nordöstra Gotland Hejnum, Othem och Bäl socknar*. Rapport nr 2009:7.

Länsstyrelsen Gotlands län 2015: *Uppdrag om förslag till nya Natura 2000-områden och kompletteringar av redan föreslagna områden i Gotlands län*. Skrivelse 2015-02-02.

Naturvårdsverket 2000: *Områden av riksintresse för naturvård i Gotlands län enligt 3 kap 6§ miljöbalken – Beslutat av Naturvårdsverket 7 feb 2000*.

Web-sidor

Uppgifter från Ängs- och betesmarksinventeringen har hämtats från Jordbruksverkets databas TUVA

Uppgifter om artförekomster har hämtats från Artdatabankens databas Artportalen

Uppgifter om skyddade områden har hämtats från Naturvårdsverkets databas Skyddad Natur

Uppgifter om nyckelbiotoper har hämtats från Skogsstyrelsens databas Skogens pärlor